

A beszélő nézőpontjai és kötőszavai. A többszörös kötőszók¹

Bánréti Zoltán

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

We argue that the so-called paired Hungarian coordinating conjunctions are actually multiple conjunctions, as they can be repeated without grammatical constraints to coordinate more than two elements. We analyse the syntactic and semantic features of the multiple *vagy...*, *vagy...*, *vagy* ('either... or... or...'), multiple *mind...*, *mind...*, *mind...* ('each of... and... and...') and *akár...*, *akár...*, *akár...*, ('whether... or... or...') constructions. These function as operators from a position immediately preceding the conjuncts on the left side. They can also carry the main stress of the sentence. On the right side of the conjuncts, the multiple ... *is*, ...*is*, ...*is* ('...as well as ... as well as ...') construction can be realized as a set of clitics, and its negative variant is the ...*sem*, ...*sem*, ...*sem* ('neither... nor... nor...') construction (the latter can occur on both the left and right sides of the conjuncts, with different meanings). The particle *sem* is also realized as a clitic when it is on the right side of the conjuncts, but in the left-side position, it can optionally carry main stress.

We describe how the multiple conjunctions can indicate the speaker's perspective concerning the relationships between the alternatives described in the coordinated clauses or the members of event sequences or the members of lists of characters.

Keywords: coordination, multiple conjunctions, speaker's perspective

Kulcsszavak: mellérendelés, többszörös kötőszók, a beszélő nézőpontja

¹ A cikk témaválasztásával Kálmán László emléke előtt szeretnénk tisztelni. Kálmán nagyon sokféle eltérő nyelvészeti területen dolgozott, a szintaxison, szemantikán, fonológián keresztül a nyelvművelésig és az anyanyelvi nevelésig. Ami ezekben mindenkifelett érdekelte, az a nyelvet használó ember és a nyelv szerkezete közti viszonyok voltak, az, hogy a nyelvhasználat során milyen kölcsönhatások vannak az emberi elme és a nyelvtan között

Köszönettel tartozom Gyuris Beátának, Hegedüs Veronikának, Kenesei Istvánnak és Siptár Péternek, valamint a kézirat két névtelen lektorának a példamondatok grammatikusságának megítéléséhez fűzött finomító, továbbgondolást kiváltó megjegyzéseikért. Ugyanakkor a grammatikusság megítélései alapvetően a szerző anyanyelvi intuícióján alapulnak, és a szerző felelősségét képezik.

1. A probléma és a kutatási célok

1.1. Egy mellérendelő szerkezet tartalmazhat egyszeres kötőszót (monoszindetikus típust) vagy párt alkotó, kettős/páros kötőszót (biszindetikus típust), és számos nyelv megengedi a kettőnél többször megismételt mellérendelő kötőszót (többszörös/sokszoros kötőszótípust (Dik 1968: 26–44), Haspelmath 2007: 11–25).

Javaslatunk szerint a magyarban nincsenek szoros értelemben vett páros (biszindetikus) kötőszók.² Azok a kötőszavak, amelyek a szakirodalom szerint más nyelvekben páros (biszindetikus) típusúak, a magyarban valóban többszörös kötőszók. Csak speciális eset, amikor ezek a kötőszavak éppen két tagot kapcsolnak össze, de ettől még nem lesznek párosak, mert további ismétlésük révén három, négy, öt stb. tagot ugyanúgy tudnak koordinálni, és a tagok száma nyelvtani szabály által nem korlátozott.

1.2. A többszörös kötőszó egyik osztálya az egyszeres (monoszindetikus) kötőszó többszörözött változata, ilyen a *vagy... vagy... vagy...*. Egy másik osztályt képeznek többszörös kötőszóként azok a szavak, melyek kvantorkifejezések összetevői, és tipikusan a mellérendelt tagokat közvetlenül balról előzve ismétlődnek: a *mind... mind..., mind...; az akár..., akár..., akár...*. Amikor ezek kvantorkifejezések összetevői: *mind-en-ki, mind-en-hol*, akkor a [*mind+kollektív szuffixum*³ + *névmás*] sémát követik, az *akár* pedig az [*akár+névmás*] sémát: *akár-ki, akár-mi, akár-hol, akár-mikor* stb. A többszörös *is..., is..., is...* a mellérendelt tagot közvetlenül jobbról követve, kliticzálódva ismétlődhet, ennek negatív változata a *sem...,*

² A következőkben lényegileg továbbfejleszttem és kibővíttem a Bánréti (2022)-ben vázolt leírásomat a magyar többszörös kötőszókról.

³ Az *-en/-an* kollektív szuffixumot illetően a kézirat egyik lektora jogosan hívta fel a figyelmemet arra, hogy Dékány – Csirmaz (2018: 1091–1135) hivatkozott elemzése szerint a kvantorokhoz, illetve a számnevekhez társuló *-en/-an* kollektív szuffixum nemcsak emberek alkotta csoportra/részcsoporthoz vonatkozik (mint például a *négy-en, legtöbb-en, néhány-an*, vagy a *mind* morfémát is tartalmazó kvantoroknál: *mind-en-ki*), hanem olyan kvantoroknak is összetevője, melyek helyek, időpontok, módozatok vagy eszközök stb. releváns csoportjaira utalnak (például: *mind-en-honnan, mind-en-kor, mind-en-ütt, mind-en-áron, mind-en-képp, mind-en-honnan, mind-en-estül* stb.) Az *-en/-an* ilyen esetekben nélkülözhetetlen összetevő, vesd össze a nem grammatikus: *?/*mindki, ??/mindhonnan, ?/*mindkor?, /*mindáron, ?/*mindestül, ?mindképp, ??/mindhová* kifejezésekkel. A nem megszámlálható tagból álló mennyiségek, például anyagnevek esetében a mennyiség összességére utal: *Mind-en aranyat*

sem..., *sem...* (utóbbi a koordinált tagokat balról előzheti és jobbról követheti, eltérő jelentéssel).

Az alábbiakban bemutatjuk, hogy a mellérendelt tagokat balról előző többszörös kötőszavak opcionálisan hordozhatják a szerkezet főhangsúlyát, elvéve azt a fókuszról. A mellérendelt tagokat jobbról követők, mint az *is*, mindig kliticizáltak, a *sem is*, ha jobbszélen van, de a *sem* a balról előző pozícióban opcionálisan hordozhat főhangsúlyt.

Lényeges feltétel, hogy a mellérendelés szerkezetileg párhuzamos tagokból álljon. Látni fogjuk, hogy a parallel szerkezetek révén olyan alternatívákat, illetve olyan eseménysorokat lehet leírni, ahol ezek tagjaira egyenként megjelölhető a beszélő nézőpontja, felfogása. Bemutatjuk, hogy a többszörös kötőszók operátorként működve a mellérendelésben leírt alternatíváknak a következmény szempontjából vett relevanciáját, számosságát, elvárhatóságát, lehetőségességét (modalitását) megjelölve, a beszélőnek a leírt tényállásokra vonatkozó felfogását, nézőpontját fejezik ki. Illusztráljuk azt is, hogy a szinguláris, centrális pozíciójú (mellérendelt tagok közötti) kötőszók ilyenfajta funkciókat nem látnak el.

Először olyan példákat mutatunk be, melyekben a kötőszó csak kétszer ismétlődik, páros természetűnek látszik, majd további példákkal, melyekben a kötőszó háromszor-négyszer stb. ismétlődik, igazoljuk, hogy valójában többszörös kötőszókról van szó.

2. A vagy..., vagy...

2.1. Ha a mellérendelés egyetlen *vagy* kötőszót tartalmaz, akkor a koordinált szintaktikai szerkezettől és a hangsúlymintázattól függ, hogy inkluzív diszjunkció vagy az exkluzív diszjunkció olvasat érhető-e el.⁴ Az (1)-ben két topikösszetevő (*Ádám, Éva*) és két igei szerkezet (VP) van. A szerkezet nem tartalmaz fókuszt.

kibányásztak (Bende-Farkas 2014). Nem meglepő módon a kvantor utolsó, névmási összetevője helyett tartalmas főnév is lehet: *mind-en ember*, *mind-en dolog*, *mind-en helyről*, *mind-en időpontban*, *mind-en helyen*, *mind-en eszközzel*, *mind-en módon*, *mind-en tartozékával/részével együtt* stb. Az egyes szintaktikai funkciókkal, a számnevekkel alkotott szerkezetekkel, a *mind* egyéb funkcióival kapcsolatos témákban Dékány – Csirmaz (2018) említett művéhez kalauzoljuk az olvasót.

⁴ Végig az *exkluzív* és *inkluzív* terminusokat használjuk az általunk megadott funkciókhoz, mivel a *kizáró*, illetve a *megengedő* terminusokat sokféleképpen és gyakran homályosan használják a magyar nyelvű szakirodalomban.

(1) *Ádám szavalt, vagy (pedig) Éva énekelt.* ('Mindkét eset lehetséges.')

Az (1) olyan diszjunkciót mutat, miszerint a beszélő úgy véli, hogy a leírt tényállások az alternatívák, az egyik alternatíva teljesül, hogy melyikük, az homályos, lehet, hogy mindkét alternatíva. Az olvasat inkluzív jellegű. A *vagy* után opcionálisan használható a nem-megengedő, konjuntív *pedig*. Ebben a szerkezetben a *vagy + pedig* konstrukció jelentése parafrázálható a *vagy+továbbá* konstrukcióval, melyet a *vagy* funkciója dominál. Lényeges, hogy csak a *vagy* kötelező, a *pedig* nem kötelező, kifejezetten opcionális.

Az alábbi (2)-ben az *Ádám, Éva* fókuszösszetevők, amiket NAGYBETŰVEL jelölünk, az általuk hordozott főhangsúlyt a " jel jelöli. A (2) jelentése szerint a beszélő úgy véli, hogy csak az egyik tagmondatban leírt esemény áll fenn, mindkettő biztosan nem, de nem tudja, hogy közülük melyik. Az olvasat exkluzív jellegű. A főhangsúlyos és egymással kontrasztba állított fókuszok döntik el az interpretációt, minthogy a magyar fókusz fő funkciója az 'azonosítással történő kizárás' (Kenesei 2006).

(2) "ÁDÁM szavalt, vagy "ÉVA énekelt. ('Nem tudom, melyik, de csak az egyik alternatíva, nem mindkettő.')

2.2. A szinguláris és centrális pozíciójú *vagy* kötőszó nem nyomatékosítható. A *vagy...*, *vagy...* tagjai nem centrális pozíciójúak, hanem balról közvetlenül megelőzik az általuk koordinált szerkezeti tartományokat. A *vagy...*, *vagy...* lehet nyomatékos is, de a rákövetkező főösszetevő is lehet nyomatékos. Az interpretáció típusa attól függ, hogy a tagmondat főhangsúlyát a többszörös kötőszó, vagy pedig a fókuszösszetevők hordozzák-e. A (3)-ban a fókuszösszetevők (*Ádám, Éva*) viselik a tagmondatok főhangsúlyát, a *vagy* kötőszón nincs elsődleges nyomaték:

(3) *Vagy "ÁDÁM szavalt, vagy pedig "ÉVA énekelt.* ('Lehet, hogy mindkettő.')

A (3) inkluzív diszjunkciót tartalmaz, a beszélő úgy véli, hogy csak az egyik leírt alternatíva teljesül, de nem tudja, melyikük, és lehet az is, hogy mindkettő. Az inkluzív értelmezésben a kötelező *vagy* mellett grammatikus az opcionális *pedig* a második, koordinált tag előtt.

Más interpretációhoz jutunk, ha a többszörös *vagy* „elvonja” a főhangsúlyt a fókuszról. Így a (4)-ben a *vagy...*, *vagy...* kötőszók erős nyomatékot kapnak, és ők hordozzák a főhangsúlyokat. A főhangsúlyos kötőszavakat **félkövér NAGYBETŰKKEL** jelöljük:

- (4) **VAGY** ÁDÁM szavalt, **VAGY** (*pedig) ÉVA énekelt. ('Csak az egyik; kizárt, hogy mindkettő.')

A (4) exkluzív diszjunkciót mutat, a beszélő úgy véli, hogy csakis az egyik tagmondatban leírt tényállás áll fenn, de nem tudja, hogy melyik, és nem lehet, hogy mindkettő. A megkérdezett anyanyelvi beszélők többsége a *pedig* kötőszót nem tartja grammatikusnak ebben a szerkezetben, ha a *vagy...*, *vagy...* kötőszók hordozzák a főhangsúlyokat.

A *pedig* funkciójáról megjegyzendő, hogy szemben a tagmondatok közötti, centrális pozíciójú **megengedő** jelentésű *pedig*-gel (lásd ezt az alábbi (5)-ben), a konjunktív *pedig* kötelezően jobbról csatolt a nem-első tagmondat topikjához, az operátorok tartománya előtt, ezt mutatja a (6)-os mondat; nem helyezhető át a predikatív szerkezetbe (7). Ahol a szinguláris *vagy* kötőszót a *pedig*-gel kombináljuk, a *vagy+pedig* jelentése 'vagy+továbbá' lesz. Ebben a *vagy* meghatározó szerepét mutatja, hogy a *vagy+pedig* szintaktikai pozíciója kötelezően a tagmondatok közötti, centrális pozíció (8); és nem a második, stb. tagmondat topikja utáni (9), ill. nem a második tagmondat predikatív szerkezete utáni pozíció (10).

- (5) Péter a "TÉVÉT nézte, pedig János a "RÁDIÓT hallgatta. (Parafrazis: 'Annak ellenére, hogy János a rádiót hallgatta, Péter a tévét nézte.)
- (6) Péter a "TÉVÉT nézte, János pedig a "RÁDIÓT hallgatta.
- (7) Péter a "TÉVÉT nézte, János a "RÁDIÓT *pedig hallgatta.
- (8) Péter a "TÉVÉT nézte, vagy pedig János a "RÁDIÓT hallgatta.
- (9) Péter a "TÉVÉT nézte, János *vagy pedig a "RÁDIÓT hallgatta.
- (10) Péter a "TÉVÉT nézte, János a "RÁDIÓT *vagy pedig hallgatta.

A *pedig* opcionális jelenléte szimptomatikus. A (3) és a (4) mondatok közötti különbségek azt mutatják, hogy a *vagy pedig* konstrukció akkor grammatikus, ha a *vagy* nem nyomatékos a tagmondatközi pozícióban. Ez jelölhet inkluzív diszjunkciót. Ha a *vagy...*, *vagy...* kötőszók a főhangsúlyokat hordozzák, akkor a *vagy+pedig* konstrukció nem grammatikus, csakis a *vagy... vagy...* használható. Ez jelölhet exkluzív diszjunkciót.

(11) Sémákban összefoglalva:

(i) Inkluzív diszjunkció:

vagy + XP főfokszhangsúlyos szava [...], *vagy* (*pedig*) + YP főfokszhangsúlyos szava [...]

Interpretáció: 'az egyik alternatíva teljesül, de nem tudjuk, melyik, lehet az is, hogy mindkettő'.

(ii) Exkluzív diszjunkció:

főfokszhangsúlyos **VAGY** + XP nem-nyomatékos szava [...], főfokszhangsúlyos **VAGY** + YP nem-nyomatékos szava [...]

Interpretáció: 'csakis az egyik tagmondatban leírt tényállás áll fenn, de nem tudjuk, melyikben, kizárt, hogy mindkettő'.

A fenti (i) és (ii) egyaránt tartalmaz fókusz összetevőket. Az (i)-ben a fókuszon van a tagmondat főfokszhangsúlya, de az (ii)-ben a *vagy...*, *vagy...* hordozzák a főfokszhangsúlyokat, és a fókusz összetevőkről lekerülnek a nyomatékok.

2.3. A szavak, kifejezések lexikai jelentése hatással van a diszjunkció interpretációjára. Ahol ellentétes jelentésű kifejezések vannak mellérendelve, ott preferált az exkluzív diszjunkció interpretáció:

(12) Robi "**VAGY** SOK PÉNZT" vesztett el, "**VAGY** KEVESET. ('Csak az egyik alternatíva áll fenn, kizárt, hogy mindkettő.')

(13) A számítás eredménye "**VAGY** igaz, "**VAGY** hamis. ('Csak az egyik alternatíva áll fenn, kizárt, hogy mindkettő.')

3. A sokszoros *vagy...*, *vagy...*, *vagy...*

3.1. A (3)–(4) és a (12)–(13) mondatokban az is látható, hogy a többszörös *vagy* kötőszók pozíciója eltér a szinguláris *vagy* pozíciójától. Az utóbbi, amint azt az (1) és a (2) példa mutatja, centrális pozíció, a két mellérendelt tag között helyezkedik el. A (3)–(4) és a (12)–(13)-ban a többszörös *vagy* bal oldalról közvetlenül előzi a koordinált tagokat, és operátor funkciót tölt be, az interpretációra vonatkozó „műveleti utasításként”. Vessük össze az alábbi (14a), (14b) és (14c) mondatokat. A (14a)-ban homályos marad az időpont-alternatívák közötti viszony, egyszerűen csak fel vannak sorolva az alternatívák. Viszont a (14b)-ben és (14c)-ben a *vagy* közvetlenül balról előzi a koordinált főneveket (időpontokat), és ez változtat a mondat jelentésén: a (14b)-ben az exkluzív diszjunkció, a

(14c)-ben pedig az inkluzív diszjunkció viszonyaiban állnak az alternatívák.

(14) a. Ma vagy holnap vagy holnapután lesz a megbeszélés. ('Pusztán felsoroljuk az alternatívákat, még nem tudjuk, melyik napon.')

b. "**VAGY** ma, "**VAGY** holnap, "**VAGY** holnapután lesz a megbeszélés. ('A három közül kizárólag az egyik időpontban, de nem jelentjük ki, hogy melyik az.')

c. Vagy "MA, vagy "HOLNAP, vagy "HOLNAPUTÁN lesz a megbeszélés. ('Az egyik napon megtartjuk, de még nem tudjuk, melyiken.')

A (14a)-ban a kötőszó centrális pozíciókban a koordinált tagok között ismétlődik: [XP vagy YP vagy ZP]. Ekkor a kötőszó-ismétlődés nem nyelvtani feltétel, az [XP vagy YP] szerkezetben a *vagy* egyszeri előfordulása grammatikus, amint az (1) és (2) is mutatta. A (14b) és (14c) esetében az ismétlődő kötőszók balról közvetlenül megelőzik a koordinált tagot: [*vagy*+XP, *vagy*+YP, *vagy*+ZP]]. Szabolcsi (2018) a [kötőszó+XP] sorrendet mutató, általa párosnak tartott kötőszókra bemutatja, hogy kvantor funkciójúak. Bánréti (2022) pedig a többszörös kötőszavak és a hozzájuk társuló nyomatékmintázatok kapcsán mutat rá a kvantor funkcióra. (Ezekre még visszatérünk.) A [kötőszó+XP] konstrukció esetében nyelvtani feltétel a kötőszók ismétlődése.

(15) a. *[Vagy ma, holnap, holnapután] lesz a megbeszélés.

b. [Vagy ma, vagy holnap, vagy holnapután] lesz a megbeszélés.

3.2. Az inkluzív diszjunkció és az exkluzív diszjunkció interpretáció elérhető mind az NP-koordináció, mind pedig az elliptikus tagmondatok mellérendelése esetén. Ezek szerkezeti különbségei – a nyomatékmintázatok eltérései mellett – az alany-ige egyeztetési mintázat különbségeiben is megjelennek.

Farkas – Zec (1995), Bánréti (2007), Farkas – de Swart (2010) és É. Kiss (2012) értelmében, amennyiben a koordinált alanyok személyjegye eltér egymástól, akkor a résztvevő alanyok „legfelső” személyjegyének a plurális értéke jelenik meg az igeen. Két mellérendelt alany esetében például: *te és én = mi*; *ő és én = mi*; *mi és ti = mi*; *mi és ők = mi*; *te és ő*

= *ti*; *te és ő* *k* = *ti*; *ti és ő* *k* = *ti*; *ő és ő* = *ő/ők*.⁵ Néhány példát mutatunk alább. A példáinkban a koordinált főnévi szerkezetek mindig a mondat topik tartományában vannak:

- (16) a. _{TopP} [Te meg én] sétáltunk. / *sétáltam.
 b. _{TopP} [Te meg ő] sétáltatok. / *sétált-0.
 c. _{TopP} [Én meg ő] sétáltunk. / *sétált-0.
 d. _{TopP} [Mi és a gyerekek] sétáltunk. / *sétáltak.
 e. _{TopP} [Ti és a gyerekek] sétáltatok. / *sétáltak.
 f. _{TopP} [A gyerekek és ő] sétáltak. / *sétált.

Vegyük észre, hogy a példák közül a (16a, b, c)-ben a mellérendelt tagok egyes számúak, de az igeen megjelenő végződés plurális. Az alanyige egyeztetésnek ezt a plurálisra váltó mintáját röviden összefoglaló egyeztetésnek nevezzük. Az alábbi (17) és (18) mondatok a topik tartományban található főnévi összetevőkre vonatkozó, összefoglaló egyeztető végződést tartalmaznak az igeen. A topik tartomány és az igei szerkezet között minimális szünet van, amit a # jel jelöl. A félkövér **NAGYBE-TÜKKEL** a *vagy* -ra eső főhangsúlyokat jelöljük.

⁵ A jegykonfliktust feloldó művelet úgy megy végbe, hogy a kommunikációs helyzetben betöltött szerepeket tükrözve atomi és a csoport elemeket különböztet meg:

<< + beszélő > < + résztvevő > < atomi >>	= én
<< – beszélő > < + résztvevő > < atomi >>	= te
<< – beszélő > < – résztvevő > < atomi >>	= ő
<< + beszélő > < + résztvevő > < csoport >>	= mi
<< – beszélő > < + résztvevő > < csoport >>	= ti
<< – beszélő > < – résztvevő > < csoport >>	= ők

Az 'atomis' elemek koordinációja többes jegyű 'csoport'-ot képez, melyben ha az involvált tagok valamely jegye < + > és < – > értékben is előfordul (és nem kizárólag < – > értékben), akkor mindig az adott jegy < + > értékét tartja meg a csoport. A < +beszélő > individuumok képezte csoport, pl. a *mi* nem több *én*-t jelent, hanem csoportot, amely tartalmazza az *én*-t és további individuumokat, ugyanígy a *ti* csoportot jelent, amely tartalmazza a *te*-t és további individuumokat, az *ők* pedig olyan csoportot, amely tartalmazza az *ő*-t és további individuumokat, melyek **nem** < +beszélő > és **nem** < +résztvevő > jegyűek, ennyiben több *ő*-t. Utóbbira például: *Ő és ők egymásnak kiabáltak*. Ily módon a *MI* [+Beszélő +Résztvevő, Csoport] jegykombináció; a *TI* [+Résztvevő, –Beszélő, Csoport] jegykombináció, illetve *ő+ő=ők*, ahol az *ŐK* [–Résztvevő, –Beszélő, Csoport] kombináció. Ha tehát a csoportban nincs < + > értékkel bíró jegy, akkor pusztán a plurális csoport jegy jelenik meg.

- (17) ^{TopP} [Vagy János, vagy te, vagy én] # túl korán keltünk.
(A beszélő szerint: 'egynél több alternatíva is igaz lehet, nem tudjuk, melyek, de nem mindhárom'; inkluzív diszjunkció.)
- (18) ^{TopP} [VAGY János, VAGY te, VAGY én] # túl korán keltünk.
(A beszélő szerint: 'csakis az egyik alternatíva igaz, nem több, nem tudjuk, melyik'; exkluzív diszjunkció.)

A (17)-ben és (18)-ban tehát a topik tartománybeli főnévi koordináció a beszélőnek az alternatívákra vonatkozó, két, eltérő felfogását jelöli, a (17)-es mondat inkluzív, a (18)-as mondat exkluzív diszjunkciót tartalmaz.

3.3. Elliptikus tagmondatok a többszörös *vagy*-gyal

3.3.1. Párhuzamos szerkezetű tagmondatok koordinációjában különféle összetevők, köztük a tagmondatok fókuszai határolják a tagmondatokban ismétlődő igei szerkezetek ellipszisét.⁶ A magyar fókusz alapvető funkciója az 'azonosítással történő kizárás'. Ennek valósnak kell lennie. Kenesei (2006, 2007) tüzetesen bemutatja, hogy a kontrasztív fókusz révén a beszélő olyan felfogásra kötelezi el magát, miszerint kimerítően azonosítja az entitások egy részhalmazát, amelyre az adott mondatban foglalt állítás igaz, miközben léteznie kell az entitások egy kontrasztív részhalmazának, legyen az személy, dolog, cselekvés, tulajdonság vagy tényállás, amelyre az azonosítás nem vonatkozik. Látni fogjuk, hogy amennyiben egymástól nem függő alternatívákról van szó, akkor a fókuszösszetevő jelenléte önmagában nem dönti el a diszjunkció típusát, hanem lehetőséget ad arra, hogy **válasszunk** az inkluzív és az exkluzív diszjunkció között.⁷ Az elliptikus tagmondatokban az alany–ige személyjegy egyeztetése szigorúan lokális, az igrén az adott tagmondat alanyának személyjegye jelenik meg. Az egyeztetés nem összefoglaló jellegű akkor sem, ha a tagmondatbeli alanyok nyelvtani személye eltérő. A nyílt formájú igei szerkezet vagy

⁶ Bánréti (2007: 162–167) valamint Bánréti (2022: 120–226) részletes leírást ad a magyarban ellipszist határolni tudó összetevőkről, ilyenek például a fókusz mellett a fókusz „feletti” tagadószó (tagadott fókusz), az *is/sem*, az univerzális kvantor, a pozitív és negatív kvantorok, és az ezekhez társuló prozódiai feltételek. Ennek részletezésétől most eltekintünk.

⁷ A kézirat egyik anonim lektora hívta fel a figyelmemet Spectort (2014) cikkére. A tanulmány amellel érvel, hogy a francia *soit... soit* ('vagy...vagy') exkluzív és egyben kimerítő interpretációt kaphat bizonyos kontextusokban, szemben a *ou* ('vagy') esetével, melynek nincs ilyen vonása. Másképpen viszo-

a balszéli tagmondatban van, mint a (19a)-ban, ekkor előreható az ellipsis, vagy pedig a jobbszéli tagban van, mint a (19b)-ben, ekkor hátraható az ellipsis.⁸ A főhangsúlyok mindig a tagmondatok nagybetűvel jelölt fókuszaira esnek, az ellipsis alá eső tartományokat dőlt betű és áthúzás jelöli:

- (19) a. FókuszP [Vagy JÁNOS] kelt-0 fel túl korán, FókuszP [vagy TE] [*keltél fel túl korán*], FókuszP [vagy ÉN] [*keltem fel túl korán*].
 b. FókuszP [Vagy JÁNOS] [*kelt-fel-0 túl korán*], FókuszP [vagy TE] [*kel-tél fel túl korán*], FókuszP [vagy ÉN] **keltem** fel túl korán.

Ha az ellipsziseket nem jelezzük külön, akkor a (19) mondatai ezt a formát mutatják:

- (20) a. FókuszP [Vagy JÁNOS] kelt-0 fel túl korán, FókuszP [vagy TE], FókuszP [vagy ÉN].
 b. FókuszP [Vagy JÁNOS], FókuszP [vagy TE], FókuszP [vagy ÉN] **keltem** fel túl korán.

nyulnak a tagadáshoz és egyes implikációkhoz. A *soit... soit* interpretálható a tagmondathatárokon keresztüli, „távoli” tagadás hatókörében egyes skaláris következményrelációkkal társulva úgy, hogy az exkluzív diszjunkcióhoz társul a kimerítő olvasat. A tagmondatbeli tagadás hatókörébe kerülés ezt önmagában nem engedélyezi. Mindezt a magyarban is látjuk:

- i) *Nem hívtam meg vacsorára VAGY anyut, VAGY aput.
 ii) Soha nem vittem el moziba Marit anélkül, hogy ne kért volna engedélyt VAGY anyutól, VAGY aputól. (Csak az egyiküktől és senki mástól).
 iii) Csakis akkor vittem el moziba Marit, ha erre engedélyt kapott VAGY anyutól, VAGY aputól. (Csak az egyiküktől és senki mástól).

Spector (2014) úgy látja, hogy a komplex diszjunkció gyakran kiváltja a kimerítő értelmezést, az „exhaustivity” operátor hatókörében, illetve olyan pozíciókból, ahol bizonyos előfeltevéseket tud kiváltani. A komplex diszjunkciók sok nyelvben így viselkednek, ami valószínűsíti, hogy ez a tulajdonságuk nem véletlen. Spector (2014) szerint, mivel ezek a szerkezetek alternatívákat prezentálnak, ezért eleve fókuszáltak bizonyos értelemben, akár tükröződik ez a prozódiajukban, akár nem. Ha feltételezzük, hogy alternatívákat nem hívunk elő pusztán leírásként, anélkül, hogy ez ne jelentene szemantikai „többletet”, akkor ezek a konstrukciók preferáltak a kimerítő olvasat operátor hatókörében való előfordulásra. De mindez természetesen további kutatásokat kíván.

⁸ A nyílt formájú tartományból az elliptikus tartományhoz menő engedélyezés irányja szerint lehet az ellipsis előreható irányú (19a) és lehet hátraható irányú (19b), vö. Bartos (2000a, 2000b, 2001), Lipták (2013).

Ha van egy nyílt formájú kérdés, vagy pusztán kontextusként adott kérdés, akkor a (19), illetve a (20) mondatok a beszélő nézőpontját az alábbi kérdésre adott **válaszaként** jelölik:

(21) Ki az, aki túl korán kelt fel?

A nem-nyomatékos *vagy* és a főhangsúlyos fókuszok ekkor a beszélő azon felfogását jelölik, miszerint három releváns alternatíva közül az egyik igaz, de lehet, hogy több is, nem tudja, melyik.

Az összefoglaló egyeztetés nem grammatikus sem az előreható, sem a hátraható ellipszis mellett:

(22) a. FókuszP [Vagy JÁNOS] kelt-0 fel / *keltünk fel/ túl korán, FókuszP [vagy TE], FókuszP [vagy ÉN].

b. FókuszP [Vagy JÁNOS], FókuszP [vagy TE], FókuszP [vagy ÉN] keltem fel / *keltünk fel/ túl korán.

3.3.2. Amikor az elliptikus tagmondatok főhangsúlyai a *vagy* kötőszókra esnek (a fókusz nyomatékát leveszi a kötőszó), akkor az elliptikus tagmondatokban ismét szigorúan lokális alany–ige egyeztetést találunk, ezt nyílt formában mutatják a balszéli tagmondat, illetve a jobbszéli tagmondat igéi:

(23) a. FókuszP [VAGY JÁNOS] kelt-0 fel túl korán], FókuszP [VAGY TE] *keltél fel túl korán*], FókuszP [VAGY ÉN] *keltem fel túl korán*].

b. FókuszP [VAGY JÁNOS] *kelt-0 fel túl korán*], FókuszP [VAGY TE] *keltél fel túl korán*], FókuszP [VAGY ÉN] keltem fel túl korán.

Ha az ellipsziseket nem jelezzük külön, akkor a (23) mondatai ezt a formát mutatják:

(24) a. FókuszP [VAGY JÁNOS] kelt-0 fel túl korán], FókuszP [VAGY TE], FókuszP [VAGY ÉN].

b. FókuszP [VAGY JÁNOS], FókuszP [VAGY TE], FókuszP [VAGY ÉN] keltem fel túl korán.

Ha van egy nyílt formájú állítás vagy kontextusként adódó állítás, akkor a (23), illetve a (24) mondatok a beszélő azon felfogását jelölik, ami **elveti** az alábbi állításbeli konjunkciót, elveti azt, hogy 'mindhárman':

(25) János, te és én túl korán keltünk fel. ('Mindhárman.')

A (23)-ban és a (24)-ben a főnyomatékú **vagy** a „levett” nyomatékú fókuszok mellett a beszélő azon felfogását jelöli, miszerint a három alternatíva közül csakis az egyik igaz, nem tudja, melyik, de a többit kizárja. Így a (23)–(24) exkluzív diszjunkció, mert az alternatívákra vonatkozóan azonosít és kizár, míg a (19) és a (20) inkluzív diszjunkció, amennyiben az alternatívákra vonatkozóan azonosít, de nem zár ki alternatívát.

3.4. A főhangsúlyt hordozni tudó igék és a többszörös vagy nyomatékosítása eseteiben is megtaláljuk a kétféle diszjunkciót.

A (26a)-ban és (27a)-ban az igék hordozzák a főhangsúlyokat (" -lel és nagybetűvel jelölve), a többi összetevő nyomatéka hozzájuk képest redukált. Viszont a (26b)-ben és a (27b)-ben a sokszoros *vagy* kapja a főhangsúlyt, nem a fókuszok. A (26a) és a (27a) inkluzív diszjunkciót, a (26b) és (27b) exkluzív diszjunkciót tesznek lehetővé. Ezek jelölik a beszélőnek az alternatívákra vonatkozó felfogását, nézőpontját:

- (26) a. Ádám vagy "TÁNCOLT, vagy "TORNÁZOTT, vagy pedig "ÉNEKELT az este folyamán. ('Felváltva tette ezeket.')
- b. Most Ádám **VAGY** táncol, **VAGY** tornázik, **VAGY** énekel. ('Csak az egyiket csinálja a három közül.')
- (27) a. Kati vagy "MOZIBAN van, vagy "SZÍNHÁZBAN, vagy pedig "KONCERTEN. ('Az egyik helyen, nem tudom pontosan, melyiken, de nem hiszem, hogy máshol lenne.')
- b. Kati **VAGY** moziban van, **VAGY** színházban, **VAGY** (*pedig) koncerten. ('Csakis az egyik helyen, nem tudom, melyiken, nincs több lehetőség, nincs köztes eset.')

A (11)-beli sémák tehát átalakíthatók a (28) sémáivá:

- (28) (i) Inkluzív diszjunkció:
vagy + XP fókuszhangsúlyos szava [...], *vagy* + YP fókuszhangsúlyos szava [...], *vagy* + ZP fókuszhangsúlyos szava [...], *vagy* (*pedig*) + WP fókuszhangsúlyos szava [...],
 Interpretáció: 'Az egyik, de lehet mindhárom/lehet mind a négy... stb.'
- (ii) Exkluzív diszjunkció:
 főhangsúlyos **VAGY** + XP nem-nyomatékos szava [...], főhangsúlyos **VAGY** + YP nem-nyomatékos szava [...], főhangsúlyos **VAGY**

+ ZP nem-nyomatékos szava [...], főhangsúlyos **VAGY** + WP nem-nyomatékos szava [...] stb.

Interpretáció: 'Csak az egyik, nem mindhárom/nem mind a négy'

3.5. A fenti (26) mutatja az idő/hely kontextus fontos szerepét. Az interpretáció lehet inkluzív diszjunkció, ha egy adott időintervallum bizonyos időpontjain csak az első tagmondatban referált tényállás áll fenn, míg ennek az időintervallumnak más időpontjában csak a második tagmondatban referált tényállás áll fenn, továbbá ezen időintervallum ismét más időpontjaiban csak a harmadik tagmondatban referált tényállás áll fenn, azaz az első, második és harmadik tagmondatok referálta tényállások válthatják egymást, alternálhatnak, ezen túlmenően az időintervallumban lehetnek olyan időpontok, amikor mind a három tagmondat érvényes (de ez nem lehet a teljes időintervallum), és lehetnek az időintervallumban olyan időpontok, amikor egyik sem áll fenn. Vagyis a váltakozás lehet ismétlődően periodikus, fluktuáló. Az alábbi (29) idői kontextusa támogatja az inkluzív diszjunkciót, míg (30) idői kontextusa az exkluzív diszjunkciót:

(29) Mari az estélyen vagy a "PEZSGÖBŐL ivott, vagy a "BORT kóstolta, vagy a "VENDÉGEKHEZ beszélt. ('Az estély során akár újra és újra megtette ezeket a dolgokat.')

(30) Mari ebben pillanatban **VAGY** a pezsgőből iszik, **VAGY** a bort kóstolja, **VAGY** a vendégekhez beszél. ('Csak az egyik alternatíva, nem mindhárom.')

A főhangsúlyos *vagy*-ot tipikusan a többszörös koordinációban használják:

(31) [**VAGY** a hőmérsékletet, **VAGY** a nyomást, **VAGY** az energiafelhasználást, **VAGY** a teljesítményt] méri a készülék. ('Csak az egyiket méri, de nem tudjuk, melyiket.')

4. Hibrid szerkezetek

4.1. Hibrid szerkezeteknek azokat nevezzük, melyekben a **nem-első** mellérendelt tag nyílt formája a *vagy*-ot követő *nem* tagadószóval zárul, utána VP-ellipszis következik. A konstrukció a beszélő teljes bizonytalansága kifejezéseként interpretálható.

(32) Jánost **VAGY** érdekli a munka, **VAGY** nem [érdekli a munka].

De az ellipsis nem kötelező, a *nem* tagadószó megelőzheti a nyílt formájú VP-t is:

(33) Jánost **VAGY** érdekli a munka, **VAGY** nem érdekli a munka.

A *nem* tagadószó nem kerülhet a fókusz alatti/mögötti pozícióba, amint azt a (34b) mutatja.

(34) a. **VAGY** János hívta fel Marit, **VAGY** nem [János hívta fel Marit].
b. **VAGY** János hívta fel Marit, **VAGY** / *Ádám nem / [hívta fel Marit].

A (35a)-beli *igen*, ami pozitív kontextusba illeszkedő ellipszist indukál, már csak kérdéses elfogadhatóságú a *vagy*..., *vagy*... kötőszós mondatkoordinációban, illetve VP-koordinációban:

(35) a. Jánost "**nem** érdekli a munka, de Pétert "**igen**.
b. **VAGY** Jánost nem érdekli a munka, **VAGY** Pétert ??igen.
c. Jánost **VAGY** nem érdekli a munka, **VAGY** ?igen.

A (32)–(35)-ben közös, hogy az összetett mondatok egyazon tényállás-magot tartalmaznak, annak tagadott és állított verziójában, ezek maguk az alternatívák, amik kompatibilisek a *vagy* funkciójával. Az *igen* csak önálló mondatok képezte szövegben, monológban vagy dialógusban fér össze az alternatív beszélői felfogások/attitűdök jelölésével:

(36) X: Biztos, hogy Jánost nem érdekli a munka... Vagy talán igen? Mégis?

4.2. A szituációhoz kötött ellipszisek formulaként használhatók, az alábbi (37a)-ban és (37b)-ben nyomatékos a *vagy*, a (37c)-ben és (37d)-ben a kötőszók nem nyomatékosak, viszont az *igen* és *nem*, illetve a pozitív és negatív kvantorok nyomatékosak. Az alább hozzájuk fűzött interpretációk illusztrációk, jelzik a formulák sűrített, komplex konnotációját. Közös bennük, hogy az alternatívák a beszélői, illetve a hallgatói felfogásokra, attitűdökre vonatkoznak.

(37) a. **VAGY** ki, **VAGY** be!
Interpretáció: 'Döntsél gyorsan! Kimész vagy bejössz'.
b. **VAGY** igen, **VAGY** nem!
Interpretáció: 'Döntsél, válaszolj egyenesen'.
c. Vagy "IGEN, vagy "NEM.
Interpretáció: 'Hát..., ki tudja...? Bizonytalan vagyok'.

d. Vagy "MINDENT, vagy "SEMMIT!
 Interpretáció: 'A mindennél kevesebbet elutasítom'.

5. A páros és többszörös *mind...*, *mind...*, *mind...*

5.1. A *mind* kvantorkifejezések összetevője, például: *mind-en-ki*, *mind-en-hol* stb. A konstrukció a *mind*+kollektív szuffixum+névmás sémát követi.

A páros *mind...*, *mind...* a koordinált tagokat balról közvetlenül előzi, a preverbális helyzetben a mondat kvantor tartományában. Itt is kétféle grammatikus hangsúlymintázat látható. Az egyikben a *mind*-et közvetlenül követő összetevő kapja a főhangsúlyt, ekkor a *mind...* redukált nyomatékú. Az igei rész előtt rövid szünet van, #-tel jelölve, amit egy másodlagos nyomaték követ. Ezt mutatja a (38) séma.

(38) Mind "XP, mind "YP...

Ilyen az alábbi (39) és a (40):

(39) Mind KATI, mind MARI # "szaladni kezdett. ('Egyaránt, ugyanazt tették.')

A páros (és mint látni fogjuk, a többszörös) *mind*-del bevezetett tartomány az ige mögé helyezhető, ezt mutatja a (40):

(40) A hegyi túra nehéz volt # mind "felfelé, mind "lefelé. ('Egyaránt, mindkét irányban.')

A (41) séma viszont olyan konstrukciót mutat be, amely szerint a *mind...*, *mind...* pár tagjai viselik a főhangsúlyokat, és a szerkezet az **elvárással szembeniséget** tartalmazó értelmezést tételez fel.

(41) **MIND** XP, **MIND** YP...

Az alábbi (42)-ben a konstrukció az igei szerkezet előtti tartományban, a (43)-ban pedig az ige utáni tartományban van:

(42) **MIND** Kati, **MIND** Mari # "szaladni kezdett. ('Nem csak az egyikük kezdett szaladni.')

(43) A hegyi túra nehéz volt # **MIND** fölfelé, **MIND** lefelé. ('Nem csak az egyik irányban volt nehéz.')

A (42) és a (43) jelentése tehát magában foglalja az 'elvárással szemben' értelmezést. A (42) jelentésének összetevője, hogy ellentmond annak az elvárásnak, miszerint 'csak egyikük kezdett szaladni', a (43) jelentésének pe-

dig összetevője, hogy ellentmond annak az elvárásnak, miszerint 'a túra csak az egyik irányban volt nehéz'.

5.2. Hasonló jelentésbeli különbség található a többszörös *mind...*, *mind...*, *mind...*-et tartalmazó szerkezetekben, a nyomatékmintázattól függően. Hasonlítsuk össze (44a)-t, amiben nem-nyomatékos *mind*-ek vannak, és a (44b)-t, benne a főnyomatékot hordozó *mind*-ek. A (44b) jelentése ellentmond annak az elvárásnak, hogy 'a háromból csak kettő tette', vagy 'a háromból csak egyik tette'.

(44) a. Mind KATI, mind MARI, mind ÉVI # "szaladni kezdett. ('Felsorolás: hárman ugyanazt tették.')

b. **MIND** Kati, **MIND** Mari, **MIND** Évi # szaladni kezdett. ('Nem csak az egyikük, nem csak kettő a háromból.')

Vegyük észre, hogy a *vagy...*, *vagy...*, *vagy...* exkluzív diszjunkció az alábbi (45)-ben szintén tartalmazza az 'elvárással szemben' értelmezést, de a fentiek fordítottját, mivel ellentmond annak az elvárásnak, hogy 'mindhárom' és azt implikálja, hogy 'csakis az egyik, nem mindhárom':

(45) **VAGY** Kati, **VAGY** Mari, **VAGY** Évi kezdett szaladni. ('Csak az egyikük, nem mindhárom.')

A nem-nyomatékos *mind* megengedi az utolsó, záró, koordinált tag előtt a konjunktív *pedig* kötőszót, viszont a nyomatékos *mind* után a konjunktív *pedig* kérdéses elfogadhatóságú:

(46) a. Mind KATI, mind MARI, mind pedig ÉVI # "szaladni kezdett. ('Hárman ugyanazt tették. Felsorolás.')

b. **MIND** Kati, **MIND** Mari, **MIND** /??pedig/ Évi # szaladni kezdett. ('Nem csak az egyikük, nem csak kettő a háromból.')

Az alany-ige egyeztetés mintázatainál az összefoglaló jellegű, illetve a szigorúan lokális egyeztetések megjelenései mutatják, hogy a többszörös *mind* az NP-koordinációban (47a) és a tagmondatok ellipszisében is működik (47b), utóbbiban az ellipsis hátraható jellegű, mert a nyílt formájú tartomány (aláhúzással jelölve) a jobbszélről visszafelé engedélyezi a VP-nek az ellipsziséét:

- (47) a. [Mind \acute{O} , mind TE, mind $\acute{E}N$] # "korán kelünk. / *kelek.
 b. Mind \acute{O} [~~korán~~-kel], mind TE [~~korán~~-kelsz] mind $\acute{E}N$ # "korán kelek. / *kelünk.
 c. **MIND** \acute{O} [~~korán~~-kel], **MIND** TE [~~korán~~-kelsz], **MIND** $\acute{E}N$ # "korán kelek. / *kelünk.

A *mind+XP* konstrukció a tagmondatok kvantor tartományában marad, ahonnét határolható egy VP ellipszis (lásd a 7. lábjegyzetet); a *mind+XP* nem léphet át a fókusz pozícióba:

- (48) ?*Mind \acute{O} [~~kel fel~~-korán], mind TE [~~kelsz fel~~-korán], mind $\acute{E}N$ kelek fel korán.

6. A páros/többszörös *is...*, *is...*, *is...* illetve *sem...*, *sem...*, *sem...*

6.1. A páros/többszörös *is...*, *is...*, *is...* tagjai nyomatékos mellérendelt összetevőket jobbról, közvetlenül követnek. Maguk az *is* tagok kliticizáltak. A szerkezet eseménysorokat jelöl, nem alternatívákat.

Az *is*-hez kapcsolódó egyeztetési mintázat erősen hasonlít az NP-koordinációkbeli, konjunktív *és* melletti egyeztetéshez (utóbbira: Bánréti (2022: 12–20). A preverbális egyes számú alanyok egyes számú és többes számú végződéseket is kiválthatnak az igén. Az igei szerkezet előtt minimális szünet van, amit a # jelöl:

- (49) "Kati is, "Mari is # szaladni kezdett / szaladni kezdtek.

- (50) "Kati is, "Mari is, (és) "Ádám is # szaladni kezdett / szaladni kezdtek.

A nem-első mellérendelt tag előtt pusztán opcionális az *és*. Funkciója olyan, mint a többszörös, nem-nyomatékos *vagy*, illetve a többszörös, nem-nyomatékos *mind* utolsó tagja előtti *pedig* funkciója: megjelölik az utolsó/záró konstituenst a mellérendelésben.

A posztverbális tartományban mellérendelt főnévi szerkezetek mellett csakis az egyes számú egyeztetés a grammatikus:

- (51) Szaladni kezdett / *kezdtek / # "Kati is, "Mari is (és) "Ádám is.

6.2. Az *is* melletti NP-mellérendelések esetében az alany–ige egyeztetés az eltérő személyjegyű, preverbális alanyok jegybéli konfliktusának „feloldását” az involvált „legfelső” jegyértéknek a többes számú változatát mutató igei végződés adja, ahogyan az *és* mellett is történik, az egyeztetés

összefoglaló jellegű. Az ige előtti tartományban ezt az (52a) mutatja, az (52b)-ben pedig az ige mögötti tartománybeli NP-kre az összefoglaló személyjegy-egyeztetést egy rejtett, összefoglaló névmás közvetíti, É. Kiss (2012) alapján:

- (52) a. "Kati is, "Mari is (és) "én is # szaladni kezd**tünk**.
 b. Szaladni kezd**tünk** # "Kati is, "Mari is (és) "én is.

Az (52b)-ben az igei végződés többes szám első személye egy, a koordinált NP szerkezetre előreutaló, diskurzusreferens személyjegyet hordozó, rejtett, összefoglaló névmással van egyeztetve, amit az NP-koordináció köt É. Kiss (2012) érvelése szerint. Ezt támasztja alá az (52c) agrammatikussága:

- c. *Szaladni kezd**tünk** # "Kati is, "Mari is (és) "ő is.

Az XP+*is*..., YP+*is*... szerkezet pozíciója ismét a fókusz megelőző operátor tartományon belül van, erre utal, hogy fókusz konstituens következhet utána:

- (53) Kati is, "Mari is és "én is _{FókuszP}[a "NAGYMAMÁT] hívtuk fel.

Az egyeztetési mintázat ezúttal is jelöli, hogy NP-mellérendelésről vagy az igei szerkezet ismétlődésén és opcionális ellipszisén alapuló szerkezetekről van-e szó. (Amint Bánréti (2007: 162–167), valamint Bánréti (2022: 120–226) leírja, a magyarban ellipszist határolni tudó összetevők a fókuszon és a tagadott fókuszon kívül: az *is/sem*, az univerzális kvantor, pozitív, illetve negatív kvantorok, és az ezekhez társuló prozódiai feltételek.) Az NP-mellérendelésben a többszörös *is* megengedi az összefoglaló egyeztetést: (54a), míg az igei szerkezetek tagmondatonkénti ismétlései lokális egyeztetéseket kívánnak (54b), opcionálisan VP-ellipszisekkel (54c–d):

- (54) a. [Ő is, te is, (és) én is] korán kel**ünk**. / korán *kelek.
 b. "Ő is korán kel, "te is korán kelsz, (és) "én is korán kelek. / *kel**ünk**.
 c. "Ő is [~~korán kel~~], "te is [~~korán kelsz~~], (és) "én is korán kelek. / *kel**ünk**.
 d. "Ő is korán kel, "te is korán kelsz, és "én is [~~korán kelek~~].

Az elliptikus tagmondatok mellett az utolsó koordinált tag előtti *és* már nem opcionális, hanem nyelvtani feltétel. Az *és* hiányában a VP ellipszis kérdéses elfogadhatóságot eredményez, lásd az (54e)-ben, viszont a nem-elliptikus, nyílt forma az *és* nélkül is grammatikus, lásd az (54f)-et:

- e. "Ő is korán kel, "te is korán kelsz, ??én is [~~korán kelek~~].

f. "Ő is korán kel, "te is korán kelsz, "én is korán kelek.

A többszörös *is* összekapcsolhat teljes mondatokat, azt jelölve, hogy a tagmondatokban jelölt tényállások egyaránt ugyanazon tematikus kontextus alkotórészei, az utóbbi (55)-ben aláhúzva:

(55) Szörnyű nap volt, csupa rossz dolog történt: a kutya is megharapott, a macska is megszökött, a papagáj is elrepült.

6.3. A tagadás formái: az *is* tagadásbeli megfelelője a *sem*, a fogadó NP-k /DP-k nyomatékosak, ekkor az *és* opcionálisan használható, vö. a (56)-ban:

(56) "Kati sem, "Mari sem (és) "Ádám sem kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni.

Amint Surányi (2006) megmutatta, az (56)-beli szerkezet az ige előtti tartományban nem szigorú negatív kontrollt tartalmaz, ami kizárja a *nem* tagadószó grammatikus jelenlétét:

(57) "Kati sem, "Mari sem (és) "Ádám sem (*nem) kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni.

Az alábbi (58)-ban a "*sem* negatív operátor megelőzi az NP/DP-t, és ekkor az operátor nyomatékos kaphat (hasonlóan a *vagy* és a *mind* ezen pozícióihoz). A szerkezet szigorú negatív kontrollt tartalmaz az ige előtti tartományban, ami megköveteli a *nem* tagadószó jelenlétét. Az *és* helyett a ["*sem* + XP] tagjai között a konjunktív *pedig* jelenhet meg: ["*sem pedig* XP (szemben a nem-szigorú negatív kontrollal). Amikor a *sem* negatív operátor megelőzi az XP-t, akkor a lexikális XP-k, például az NP-k opcionálisan nyomatékosak lehetnek és „elvehetik” a nyomatékokat a *sem*, *nem* operátorokról. A *sem* negatív operátorok nyomatékosak az (58a)-ban, viszont a lexikális NP-k nyomatékosak a (58b)-ben. (A főhangsúlyokat a nagybetűkkel jelöljük.)

(58) a. **SEM** Kati, **SEM** Mari, (*és) **SEM** (pedig) Ádám **NEM** kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni.

b. Sem KATI, sem MARI, (*és) sem (pedig) ÁDÁM nem kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni.

Az ige utáni tartományban mindkét szerkezet szigorú negatív kontrollt mutat, ami megköveteli a *nem* használatát. A *sem* a releváns XP-k jobb oldalán kliticizálódik:

(59) NEM kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni KATI sem, MARI sem (és) ÁDÁM sem.

Viszont a releváns XP-eket balról közvetlenül előző *sem* operátorok nyomatékosak, ekkor az *és* nem grammatikus az utolsó tag előtt:

(60) NEM kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni SEM Kati, SEM Mari, (*és) SEM (pedig) Ádám.

Ahogy az ige előtti tartományban (vö. (58b)), úgy az ige utáni tartományban is a lexikális XP-k, például az NP-k opcionálisan „elvehetik” a nyomatékot az őket balról előző *sem...*, *sem...*, *sem...* operátorról, ezt mutatja a (61):

(61) "Nem kezdett el szaladni / kezdtek el szaladni sem KATI, sem MARI, sem (pedig) ÁDÁM.

7. A páros és a többszörös *akár*

7.1. Az *akár* olyan kvantor szavak összetevője lehet, melyeket az *akár* és egy névmási összetevő épít fel: az *akár-ki*, *akár-mi*, *akár-hol*, *akár-mikor*.

Létezik szinguláris *akár*. Ennek szemantikája sajátos, mivel nem kötőszóként, hanem összetett modális kifejezések⁹ alkotórészeként funkcionál. Az összetett modális kifejezés egy *-hat/-het* végződésű állítmányból és az *akár*-ból áll. A jelölt modalitás lehet episztemikus (a beszélő tudása, ismeretei alapján lehetséges) a (62)-ben:

(62) Mária akár a pezsgőt is ihatja most. (‘Nem ez a legvalószínűbb, de nem kizárt.’)

Deontikus modalitás (a társadalmi/erkölcsi konvenciók alapján vett lehetőség), a beszélőtől a hallgatónak adott engedély a (63)-ban:

(63) Akár a dolgozatodat is olvashatod egész nap. (‘Szabad, nem zárom ki.’)

⁹ A modalitásról szóló irodalomban az episztemikus modalitást a lehetőségek olyan típusára vonatkoztatják, amik a világra vonatkozó ismereteink, a természeti törvények és más rendelkezésre álló bizonyítékok alapján lehetségesek, szükség-szerűek. Itt a plauzibilitásnak és a sztereotipikusságnak is van szerepe. (Objektív episztemikus modalitásnak tekintik, ha az bizonyított világismereten, természeti törvényeken alapul, szubjektív episztemikus modalitásnak, ha az

Engedély a beszélő érdekei szempontjából közömbösnek tartott eseményre a (64)-ben:

(64) Tőlem akár az összes pezsgőt megihatja Mari. ('Nem valószínű, hogy az összeset megissza, de nem is zárom ki.')

Az (62–64)-ben az *akár* és a *-hat/-het* végződésű állítmány alkotta konstrukciók jelentésében közös, hogy a mondatok olyan lehetőségeket írnak le, melyek a beszélő ismerete/tudása alapján, vagy morális, társadalmi konvenciók alapján, vagy a beszélői érdekek alapján tekintett elvárásrendszerekben a **legkevésbé elvárt** lehetőségek közé tartoznak.

7.2. A páros *akár... akár...* szerkezetének sémája a következő:

(65) *Akár* tagmondat1, *akár* tagmondat2 ... következménymondat

A klasszikus magyar leíró nyelvtanok egy része a páros *akár*-t alárendelő kötőszónak tekinti (Klemm 1942, Tompa (szerk.) 1961, Temesi – Rónai 1982), viszont Simonyi (1881) mellérendelő kötőszóként elemezte. A továbbiakban az *akár* XP..., *akár* YP..., konstrukciót úgy tekintjük, hogy az egy következmény jelentésű főmondatnak a lehetséges alternatív feltételeit írja le alárendelt tagmondatokban. Az alternatív feltételek tartománykorlátokat szolgáltatnak a következményt tartalmazó mondat rejtett vagy nyílt modális operátorának (Rawlins 2013, Szabolcsi 2019). Pusztán az *akár...*, *akár...* páros önmagában nem képez grammatikus mondatot, ezt mutatja a (66)-os és (67)-es példa:

(66) **Akár* az énekesnő énekelt, *akár* a zongorista játszott szólót.

egyén világnézetén, kívánságain, szubjektív tapasztalatain alapul.) A deontikus modalitás arra vonatkozik, hogy mi lehetséges, szükségszerű, megengedhető vagy kötelező a társadalmi jogszabályok, vagy morális elvek alapján. A buletikusnak, néha boulomaikusnak nevezett modalitás arra vonatkozik, hogy az egyén vágyai, óhajai alapján mi lehetséges vagy szükségszerű. A cirkumstanciális modalitás, néha dinamikusnak nevezett modalitás arra vonatkozik, hogy mi lehetséges vagy szükségszerű egy adott körülményhalmaz mellett.

Nyilván itt van egyfajta taxonómiai „túlbőség”. Számunkra az objektív és szubjektív episztemikus modalitás, ill. a deontikus modalitás közti különbségtétel a releváns. Az episztemikus modalitásnak ismeretelméleti bázisa van, a deontikus modalitásnak pedig van egy cirkumstanciális bázisa (mely körülmények között „helyes” valami), és egy jogi, valamint morális elveken alapuló forrása (von Fintel 2006: 2, Kiefer 2007).

(67) Akár az énekesnő énekelt, akár a zongorista játszott szólót, a közönség lelkesen tapsolt.

7.3. A többszörös *akár...*, *akár...*, *akár...* sémája a következő:

(68) *Akár* tagmondat1, *akár* tagmondat2, *akár* tagmondat3, *akár* tagmondat4... Mondat5.

(69) Akár a dobos játszott, akár az énekesnő énekelt, akár a zongorista szólózott, akár a gitáros táncolt, a közönség mindig lelkesen tapsolt.

A többszörös *akár* lokális alany–ige egyeztetéssel jár együtt, amikor feltételes tagmondatokban fordul elő. A (70a, b, c) mondatok mutatják, hogy az *akár* pozíciója a fókusz közvetlenül balról előző, kvantorokat fogadó tartományban van, a nyílt formájú és az elliptikus tagmondatokban egyaránt.

(70) a. Akár Ő kel korán, akár TE kelsz korán, akár ÉN kelek / *kelünk/ korán, a kutyák ugatnak.

b. Akár Ő [*kel-korán*], akár TE [*kelsz-korán*], akár ÉN kelek / *?kelünk/ korán, a kutyák ugatnak.

c. Akár Ő kel korán, akár TE kelsz korán, akár ÉN [*kelek-korán*], a kutyák ugatnak.

A többszörös *akár* bizonyos nyomatékot mindig kap. Egyes – később részletezendő – esetekben átveszi a főhangsúlyt a fókuszokról. A többszörös *akár* pozíciója két megfigyeléssel jellemezhető: tipikusan a predikátum tartományt balról közvetlenül megelőző pozícióban van, beleértve a fókusz is tartalmazó predikátum tartományt, és a fókusz (amennyiben van) közvetlenül követi az *akár*-t.

A (71)-ben a többszörös *akár* hordozza a főhangsúlyokat, nem pedig a fókuszok, ezt ismét nagybetűvel és félkövérrel jelöljük. Az egymással szomszédos, párhuzamos szerkezetek megengedik a visszautaló ellipszist (71a), illetve az előreható ellipszist (71b), a nyílt forma általi ellipszis-engedélyezés iránya szerint. Az alárendelt tagmondatbeli *pro* névmás előreutal a főmondatbeli postcedensére (példánkban: *Mari*).

(71) a. **AKÁR** vonattal [*utazott-pro_j*], **AKÁR** autóval [*utazott-pro_j*], **AKÁR** repülővel utazott *pro_j*, tény, hogy Mari; "hazaért.
Interpretáció: 'Mindegy, hogy vajon vonattal, vagy autóval, vagy repülővel utazott, Mari hazaért'.

- b. **AKÁR** vonattal utazott pro_j , **AKÁR** autóval [*utazott-pro_j*], **AKÁR** repülővel [*utazott-pro_j*], tény, hogy Mari_j "hazaért.
Interpretáció: 'Mindegy, hogy vajon vonattal, vagy autóval, vagy repülővel utazott, Mari hazaért'.

Az *akár*-t követő fókuszterületben a tagadó operátor is határolhatja az ellipszist: (72).

- (72) Akár a "KÉZIRATON dolgozott pro_j , akár "NEM [*a-kéziraton-dolgozott-pro_j*], Kati_j mindig fejlesztette a nyelvtudását.
Értelmezés: 'Mindegy, hogy vajon a kéziraton dolgozott, vagy nem, Kati mindig fejlesztette nyelvtudását'.

A páros/többszörös *akár* első tagját **megelőző** összetevők értelmezhetők a következmény mondat részeként. Így olyan zárójeles szerkezetekhez jutunk, ahol a következmény mondat topik tartományába vannak beillesztve a következmény alternatív feltételei:

- (73) Évát és Marit – akár pezsgőt ittak, akár zenét hallgattak – Kati megszidta.

- (74) Marival – akár gépelt, akár zenét hallgatott – Éva tudott beszélgetni.

Zárójeles szerkezet nélküli változatok:

- (75) Akár pezsgőt ittak, akár zenét hallgattak, Kati megszidta Évát és Máriát.

- (76) Akár gépelt Mari, akár zenét hallgatott, Éva tudott beszélgetni vele.

7.4. Az *akár...*, *akár...*, *akár...* konstrukciók eltérő típusú interpretációkat tesznek elérhetővé. Ilyenek: (i) 'az alternatív feltételek irrelevanciája', 'a beszélő nem veszi figyelembe ezeket', (ii) 'az alternatívák közti különbségek közömbösek a következmény szempontjából'; vagy (iii) 'többszöri esemény minden előfordulásakor'.

7.4.1. 'Az alternatív feltételek irrelevanciája', 'a beszélő nem veszi figyelembe' olvasatot az alábbi két dialógus példázza. Az Y válaszaiban a páros/többszörös *akár* a főhangsúlyokat hordozza, elvéve azokat a jobbra levő fókuszokról:

- (77) X: A koncert csodálatos volt, az énekesnő szépen énekelt, csinos volt és jól táncolt.

Y: **AKÁR** szépen énekelt, **AKÁR** csinos volt, **AKÁR** jól táncolt, te most öltözzél föl melegen, mert hideg van.

(78) X: A koncert csodálatos volt, az énekesnő szépen énekelt.

Y: **AKÁR** szépen énekelt, **AKÁR** nem, figyelj, mert jön a buszunk.

Fontos megjegyezni, hogy amikor Y megismétli X mondatait, akkor nem kötelezi el magát az X mondataiban közölt események tényyszerősége mellett, hanem elméleti lehetőségeknek tekinti. Vagyis ilyen olvasat esetében a többes *akár* konstrukció és az *akár p*, *akár nem p* konstrukció olyan, tisztán elméleti lehetőségeket közvetít, amelyek a következmény mondat szempontjából irrelevánsnak tekint a beszélő. Az alábbi sémák illusztrálják ezt (M = minimális tagmondat).

- (79) a. Irreleváns: akár M1, akár M2, akár M3, de releváns, hogy M4.
b. Irreleváns: akár M1, akár nem-M1, de releváns, hogy M2.

7.4.2. 'Az alternatívák közti különbségek közömbösek a következmény szempontjából' olvasatot az alábbi (80)–(81) példák mutatják. Ezekben az *akár...*, *akár* tagmondatok párhuzamos szerkezetűek, kontrasztív fókuszokat tartalmaznak, melyek inkluzív alternatívákat hoznak létre. A fókuszokra főhangsúlyok esnek, az *akár...* nyomatékai másodlagosak. A (80)–(81) szerencsés használata a beszélő azon nézetét hordozza, hogy az alternatívák **közti** különbségek közömbösek a következmény szempontjából. (Az alternatívák maguk relevánsak.) A kontrasztív fókusz összetevők: *az énekesnő*, *a zongorista*, *a gitáros*. Az alábbi (80) tehát azt jelenti, hogy a beszélő nézőpontja szerint az *akár*-tagmondat1, az *akár*-tagmondat2 és az *akár*-tagmondat3 váltakozásának időtartományában a következmény mondat4-ben leírt tényállás egyaránt fennállt, függetlenül a tagmondat1, tagmondat2, tagmondat3 közötti különbségektől:

- (80) Akár az ÉNEKESNŐ énekelt el egy dalt, akár a ZONGORISTA játszott el egy szólót, akár a GITÁROS mondott egy viccet, a közönség mindig lelkesen tapsolt.

A (80) szerencsés használatával a beszélő kifejezheti azon nézetét, miszerint a következmény mondat4 által jelölt tényállás nem pusztán fennáll, hanem ismétlődik, az *akár*-tagmondat1, az *akár*-tagmondat2 és az *akár*-tagmondat3 közti különbségektől függetlenül, és abban a lehetséges idői tartományban ismétlődik, melyekben az *akár*-tagmondat1, *akár*-tagmondat2 és az *akár*-tagmondat3 jelölte események történnek. Ebben a konstrukcióban a *mindig* idői kvantor számára releváns időpontok: az *akár*-tagmondat1-2-3 jelölte eseményekhez tartozó időindexek és helyindexek.

Az alábbi (81)-ben a *mindhárom* kvantor kifejezés a következmény mondat4-ből visszautal az *akár1...*, *akár2...*, *akár3...* tagmondatokkal jelölt alternatívákra:

(81) Akár a SZINTAXISRÓL beszélt pro_j , akár a "PRAGMATIKÁRÓL [~~*beszélt-pro_j*~~], akár a MORFOLOGIÁRÓL [~~*beszélt-pro_j*~~], Kati_j mindhárom esetben új ötleteket mondott.

A (81) számára is elérhető olyan interpretáció, miszerint a következmény mondat4 jelölte tényállás ismétlődően/váltakozóan fennáll azokban az idői tartományokban, amiket az *akár*-tagmondat1, *akár*-tagmondat2, *akár*-tagmondat3 jelölte események idői indexei képeznek, függetlenül az *akár*-tagmondat 1–2–3 jelölte alternatívák közötti különbségektől. Ez egyfajta fluktuációt jelenthet, Dayal (2009) értelmében. A fluktuáció¹⁰ a ténybelinek értelmezett (nem pusztán elméletileg lehetséges) alternatívák mellett tételezhető fel, amiket az *akár*-tagmondatok1–2–3 jelölnek, tartománykorlátokat szolgáltatva a következmény mondat modális operátorának.

7.4.3. A harmadik típus fő vonása: 'többszöri esemény minden előfordulásakor' értelmezés. Ez nem tartalmazza sem az 'irrelevancia' értelmezést, sem pedig az 'alternatívák közti különbségek közömbösek' értelmezést. Valamely esemény habituális karaktere, szokásossága fejezhető ki ebben az interpretációban:

(82) Akár KATI sétált arra, akár MARI [~~*sétált-arra*~~], megzizzent a bokor. ('Mindkét esetben, újra meg újra.')

(83) Akár KÖD volt, akár SZÉL süvített, akár DAGÁLY volt, a kertipadok vizesek lettek.

Természetesen példáink lehetséges interpretációkat mutatnak, feltételezve a szerkezetek pragmatikailag szerencsés használatát. Más interpretációk is elérhetőek az időjelölők, a modalitás operátorok és az eseményszerkezetek kölcsönhatásaitól függően.

¹⁰ A Dayal (2009) és (2013) bevezette Fluktuáció Feltétel kimondja, hogy nem létezik olyan egyetlen X individuumhalmaz, amely **minden** elérhető (w a) világban individuumhalmazt alkot a főnévi és igei tulajdonságok (P, Q) metszetében az adott világban. Vagyis az individuumok halmazának a főnévi és az igei tulajdonságok metszetében **változnia kell** a modális világokon keresztül (Dayal 2009: 5 kk.).

8. Összefoglalás, konklúziók

8.1. A többszörös kötőszók olyan operátorok, amikkel a beszélő az alternatív eseménysorok tagjaihoz az alternatívák relevanciája, kizárhatósága, szárossága, elvárhatósága, lehetőségessége, habitualitása tekintetében követett felfogását, nézőpontját rendeli hozzá.

A vizsgált kötőszavak két alapvető osztályt alkotnak. Az egyik osztályt az XP-t balról közvetlenül előző kötőszók adják: [kötőszó+XP], ezek a *vagy*, *mind*, *akár*. A másik osztályt pedig az XP-hez kötelezően, illetve opcionálisan jobbról csatolt kötőszók képezik: [XP-kötőszó], ezek az *is*, és opcionálisan a *sem*.

A többszörös kötőszavak koordinatív szerkezeteket alkotva, NP koordinációkban és párhuzamos szerkezetű tagmondatok mellérendeléseiben is részt vesznek. Diagnosztikus, hogy az NP koordináció mellett az alanyige személyjegy-egyeztetés összefoglaló jellegű (az alanyok nyelvtani személyjegyei közül a legfelső, plurális értéke jelenik meg az ige). Amennyiben tagmondatokat koordinálnak, akkor szigorúan lokális az egyeztetés, a tagmondat alanyának nyelvtani személyjegyével egyezik az igei végződés.

8.2. A közvetlenül balról csatolt többszörös *vagy*, *mind*, *akár* nyomatékosíthatók, és operátor funkciót látnak el, az interpretációra vonatkozó „műveleti utasításokként”. Ennek maga a beszélő a forrása, aki a [kötőszó+XP] konstrukció egyik tagját erősen nyomatékosítva lehetőséget teremt magának arra, hogy releváns eseménysorokat, alternatívákat viszonyítson egymáshoz. Ily módon a beszélgetőpartnerek közös ismereteit változtathatja vagy egészítheti ki. Ezért (is) fontos az idői és térbeli kontextus, valamint a beszélgetőpartnerek közös ismereteiből adódó kontextus, feltételezve, hogy a mondatok használata szerencsés az adott kontextus mellett. A pozitív kötőszavaknak nincsenek negatív párjai, negatív kontextusban a [kötőszó+tagadósó+XP] konstrukció jelenik meg.

Ha a tagmondatbeli főhangsúlyok a többszörös kötőszókra esnek, akkor a beszélő „szigorú” felfogását/nézőpontját jelölik a tagmondatokban leírt eseményekre vonatkozóan. Ilyenek a *vagy*-gyal képzett ’exkluzív diszjunkció’, a *mind*-del képzett ’az elvárásokkal szembeniség’, és az *akár* hordozta ’az alternatív feltételek irrelevanciája, nem vesszük figyelembe’ értelmezések.

Amikor a többszörös kötőszók nem nyomatékosak, és a [kötőszó+XP] konstrukcióból az XP, vagy egy kívülálló, további YP hordozzák a főhangsúlyt, ott a szerkezet a beszélő „kevésbé szigorú” felfogását hordozza a tagmondatok jelölte eseményekre vonatkozóan, ilyen a *vagy* mellett

az 'inkluzív diszjunkció', a *mind* esetében a 'nincs elvárás', és az *akár* mellett 'az alternatívák közti különbségek közömbösek a következmény szempontjából' olvasat.

8.3. A jobbról csatolt kötőszók ([XP-kötőszó]) – egy esetet kivéve – kliticizáltak. Kötelezően jobbról csatolt az *is*, és opcionálisan jobboldali a negatív *sem*. A többszörös kötőszók negatív formái a pozitív kontextusban használt kötőszókhoz kapcsolódnak, lásd: *sem* versus *is*.

A kliticizált, többszörös *is* jobbról közvetlenül követi a mellérendelt tagokat, a nem-első, mellérendelt tag **előtt** grammatikus az *és*. Szövegnyelvtani keretekben a többszörös *is* eltérő jelentésű tagmondatokat egyazon tematikus kontextus összetevőiként jelöl meg.

Az *is* tagadásbeli formája a *sem*. Az ige előtti tartományban, nem szigorú negatív kontroll esetén, a jobbról csatolt *sem* a koordinált XP-k jobb szélén kliticizálódik, a nem-első mellérendelt tag előtt grammatikus a konjunktív *és*; továbbá nem jelenhet meg a *nem* tagadó operátor.

Ha az [XP-*sem*] konstrukciók az ige utáni tartományban vannak, akkor az ige előtt kötelezően megjelenik a *nem*, miközben a *sem* továbbra is kliticizált.

Amennyiben a *sem* balról előzi a mellérendelt XP-eket ([*sem*+XP]), akkor opcionálisan főhangsúly eshet rá, ez a szerkezet szigorú negatív kontrollt tartalmaz, ami kötelezően megkívánja a *nem* tagadó operátor ige előtti megjelenését. A *sem* és a nem-első mellérendelt XP közti pozícióban grammatikus a konjunktív *pedig*. Amikor a *sem* negatív operátorként megelőzi az XP-t, akkor a lexikális XP-k/NP-k opcionálisan hangsúlyosak lehetnek, elvéve a nyomatékokat a *sem*-ről.

8.4. A többszörös kötőszavak mindegyikére igaz, hogy valamilyen formában szingulárisan is léteznek, vagy centrális pozíciójú kötőszóként, vagy kvantorkifejezés összetevőjeként, vagy pedig modális kifejezőként. Bemutattuk, hogy a párosnak tartott magyar kötőszók valójában speciális esetek a többszörös kötőszavaknak. A magyarban a többszörös kötőszók által koordinált tagok mennyiségére a nyelvtan nem szab korlátokat. A beszélői nézőpontok/felfogások széles tartományokat ölelnek fel, például az egyes alternatívákat kizáró kontraszttól egészen az alternatíváknak a következmény tekintetében vett irrelevanciájáig, vagy éppen az események szokásosságától egészen az elvárásoknak ellentmondó voltaig. Ezeknek a szemantikai-pragmatikai státusza, valamint a többszörös kötőszók funkcióinak és a prozódia kapcsolatainak mechanizmusa további kutatásokat igényelnek.

Irodalom

- Bánréti Zoltán (2007), *A mellérendelés és az ellipsis nyelvtana a magyarban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bánréti Zoltán (2020), Disszociációk a magyar mellérendelő főnévi szerkezetek egyeztetési mintázataiban. In: Kenesei István – Dékány Éva – Halm Tamás – Surányi Balázs (szerk.), *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 32*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 33–54.
- Bánréti, Zoltán (2022), Coordinate conjunctions. In: Bánréti, Zoltán (ed.), *Syntax of Hungarian. Coordination and ellipsis. Comprehensive Grammar Resources 4*. University Press, Amsterdam, 1–30.
- Bartos, Huba (2000a), VP-ellipsis and verbal inflection in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 47: 3–23.
- Bartos, Huba (2000b), Coordinate ellipsis as a phonological non-insertion. In: Bartos, Huba (ed.), *Papers on the mental lexicon*. Research Institute for Linguistics, Budapest. 41–67.
- Bartos, Huba (2001), Sound-form non-insertion and the direction of ellipsis. *Acta Linguistica Hungarica* 48: 3–24.
- Bende-Farkas, Ágnes (2014), From A-quantification to D-quantification: Universal quantifiers in the sentence and in the Noun Phrase. In: É. Kiss, Katalin (ed.), *The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax*. Oxford University Press, Oxford. 83–121.
- Dayal, Veneeta (2009), Variation in English free choice items. In: Mohanty, R. – Menon, M. (eds), *Universals and variation: Proceedings of GLOW in Asia VII. The English and Foreign Languages Press, Hyderabad*. 198–223.
- Dayal, Veneta (2013), A viability constraint on alternatives for free choice. In: Fălăuş, A. (ed.), *Alternatives in semantics*. Palgrave Macmillan, London. 88–122.
- Dékány, Éva – Csirmaz, Anikó (2018), Numerals and quantifiers. In: Alberti, Gábor – Laczkó, Tibor (eds), *Syntax of Hungarian. Nouns and Noun Phrases. Comprehensive Grammar Resources 2*. Amsterdam University Press, Amsterdam 1091–1135.
- Dik, Simon C. (1968), *Coordination*. North-Holland, Amsterdam.
- Farkas, Donka F. – de Swart Henriette (2010), The semantics and pragmatics of plurals. *Semantics and Pragmatics* 3/6: 1–54.
- Farkas, Donka F. – Zec, Draga (1995), Agreement and pronominal reference. In: Cinque, Guglielmo – Giusti, Giuliana (eds), *Advances in Roumanian linguistics*. John Benjamins, Amsterdam. 83–101.
- von Fintel, Kai (2006), Modality and Language. In: Borchert, D. (ed.), *Encyclopedia of philosophy*. Macmillan Reference, London. 20–27.
- Haspelmath, Martin (2007), Coordination. In: Shopen, T. (ed.), *Language typology and syntactic description*. Cambridge University Press, Cambridge. 1–51. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434.001>

- Kenesei, István (2006), Focus as identification. In: Molnár, Valéria – Winkler, Susanne (eds), *The architecture of focus*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 137–168.
- Kenesei, István (2007), Semiwords and affixoids: the territory between word and affix. *Acta Linguistica Hungarica*, 54/3: 263–293.
- Kiefer Ferenc (2007), *Jelentélmélet*. Második kiadás. Corvina Kiadó, Budapest.
- É. Kiss, Katalin (2012), Patterns of agreement with coordinate noun phrases in Hungarian. *Natural Language and Linguistic Theory* 30: 1027–1060. <https://doi.org/10.1007/s11049-012-9178-0>
- Klemm Antal (1942), *Magyar történeti mondattan II. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve 6*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Lipták, Anikó (2013), The syntax of positive polarity in Hungarian: evidence from ellipsis. *Lingua* 128: 72–94.
- Rawlins, Kyle (2013), (Un)conditionals. *Natural Language Semantics* 21: 111–178. <https://doi.org/10.1007/s11050-012-9087-0>
- Simonyi Zsigmond (1881–1883), *A magyar kötőszók I–III*. MTA, Budapest.
- Spector, Benjamin (2014), Global positive polarity items and obligatory exhaustivity. *Semantics and Pragmatics* 7: 1–61. <http://dx.doi.org/10.3765/sp.7.11>
- Surányi, Balázs (2006), Quantification and focus in negative concord. *Lingua* 116: 272–313. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2004.08.007>
- Szabolcsi, Anna (2018), Two types of quantifier particles: Quantifier-phrase internal vs. heads on the clausal spine. *Glossa* 3/1: 69.
- Szabolcsi, Anna (2019), Unconditionals and free choice unified. Blake, Katherine – Davis, Forrest – Lamp, Kaelyn – Rhyne, Joseph (eds), *Proceedings of the 29th Semantics and Linguistic Theory Conference*, held at the University of California, Los Angeles May 17–19, 2019. 320–340.
- Temesi Mihály – Rónai Béla (1982), *A leíró magyar nyelvtan alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tompa József (szerk.) (1961), *A mai magyar nyelv rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

